

ПЕРААДОЛЕННЕ МАТЭРЫЯЛЬНЫХ ЦЯЖКАСЦЯЎ ПРЫ ПАБУДОВЕ СІСТЭМЫ СЯРЭДНЯЙ СПЕЦЫЯЛЬНАЙ АДУКАЦЫІ Ў 20-х гг. ХХ ст.

А. М. Каспяровіч
БДПУ (Мінск)

У 20-я гады ХХ стагоддзя адбывалася стварэнне новай савецкай сістэмы сярэдняй спецыяльнай адукацыі. У гэты перыяд быў назапашаны значны вопыт у стварэнні матэрыяльнай базы новай адукацыйнай сістэмы, у тым ліку сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў.

Сетка сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў Савецкай Беларусі пачала фарміравацца адразу пасля заканчэння польска-савецкай вайны і пераходу да мірнага жыцця. Ужо ў 1921 – 1922 навучальным годзе ў ССРБ працавала 17 тэхнікумаў [1, л. 1; 9, с. 333; 10, с. 52-54]. Адкрыццё тэхнікумаў патрабавала значных матэрыяльных затрат на абсталяванне памяшканняў, ацяпленне ў халодныя месяцы, абсталяванне кабінетаў і майстэрняў, бібліятэкі, літаратуру, зарплату выкладчыкам і персаналу, стыпендыі і інтэрнаты для студэнтаў і г.д. Большасць з гэтых тэхнікумаў было адчынена стыхійна без плану і без сурезнай дзяржаўнай падтрымкі. Таму не ўсе яны былі жыццяздольнымі ва ўмовах пасляваеннай разрухі. Дапрацаваць да канца 1921 – 1922 навучальнага года з-за матэрыяльных цяжкасцяў не змаглі 5 тэхнікумаў [5, л. 9-11]. У сувязі з недахопам сродкаў на сярэднюю спецыяльную адукацыю, кіраўніцтвам краіны былі прыняты рашэнні аб скарачэнні сеткі тэхнікумаў і пераводзе часткі іх на гаспадарчы разлік, самаабкладанне бацькоў вучняў, уводзілася плата за навучанне. У метах кантролю за развіццём сеткі сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў на паседжанні прэзідыума ЦВК БССР 24 студзеня 1922 г. было прынята рашэнне аб забароне адкрыцця новых тэхнікумаў без папярэдняй санкцыі ЦВК ці СНК рэспублікі [5, л. 10]. У 1924 г. пасля першага ўзбуйнення тэрыторыі БССР у распараджэнне Наркамата асветы рэспублікі былі перададзены навучальныя установы Галоўпрафадукацыі РСФСР, якія знаходзіліся на тэрыторыі далучаных 15 павеатаў Віцебскай, Гомельскай і Смаленскай губерняў. Агульная колькасць тэхнікумаў у рэспубліцы, пасля ўзбуйнення, вырасла да 33 устаноў. У сувязі з тым, што такая колькасць устаноў яўна не адпавядала сродкам рэспублікі іх колькасць у наступныя два гады была скарачана на 9 тэхнікумаў [7, л. 85].

3 цягам часу стала відавочна немэтазгоднасць зачынення шэрагу ўстаноў сярэдняй спецыяльнай адукацыі. Больш таго для ажыццяўлення буйных праектаў ліквідацыі непісьменнасці, усеагульнага навучання, індустрыялізацыі, калектывізацыі, культурных пераўтварэнняў працавадала вялікая колькасць кваліфікаваных спецыялістаў, многіх з якіх павінны былі рыхтаваць установы сярэдняй спецыяльнай адукацыі. І таму перад кіраўніцтвам рэспублікі паўстала праблема адшукання сродкаў на пашырэнне сеткі тэхнікумаў. З 1926 г. пачаўся новы этап росту колькасці сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў. Гэта было звязана з паступовым паліпшэннем эканамічнага стану рэспублікі, далейшым развіццём краіны і павелічэннем патрэбы ў кваліфікаваных кадрах. У канцы 20-х гадоў былі прыняты важныя рашэнні на самым высокім партыйным і дзяржаўным узроўні, якія прадугледжвалі далейшае фарсаванае развіццё сярэдняй спецыяльнай адукацыі. Так, пастановай Пленума ЦК УКП(б) ад 12 ліпеня 1928 года "Аб паліпшэнні падрыхтоўкі новых спецыялістаў" ставілася задача пашырыць, пачынаючы з 1928 года, сетку тэхнікумаў з тым, каб да канца пяцігодкі ўдзельная вага інжынерна-тэхнічных кадраў павялічылася ў 2 разы [9, с. 235-239]. Па заяўцы ВСНГ БССР да канца першай пяцігодкі прадугледжвалася павелічэнне колькасці інжынерна-тэхнічнага персаналу ў рэспубліцы ў 5,5 разоў. Таму на XII з'ездзе КП(б) (5 – 16 лютага 1929 года) было прынята рашэнне пашырыць сетку тэхнікумаў, якія рыхтавалі б спецыялістаў для прамысловасці і сельскай гаспадаркі [12, с. 255]. У 1929 г. СНК БССР прыняў пастанову пра дадатковае звышплановае адкрыццё індустрыяльных тэхнікумаў. Быў адчынены шэраг новых тэхнікумаў, лік якіх у рэспубліцы ў 1929 – 1930 навучальным годзе дасягнуў 44 устаноў [11, с. 56].

Палітыка стварэння матэрыяльнай базы сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў Савецкай Беларусі насяла ў 20-я гады доволі супярэчлівы характар. Узўзшы курс на пралетарызаваную навучальную ўстанову, партыйна-дзяржаўнае кіраўніцтва сутыкнулася ў першую чаргу з матэрыяльнымі цяжкасцямі. Выхадцы з рабочага, і ў асноўным з бяднейшага сялянскага і батрацкага асяродку, былі найменш забяспечанымі з матэрыяльнага боку слабымі насельніцтвам. Каб забяспечыць іх большасць у навучальных установах, дзяржаве было патрэбна выдаткоўваць значныя грашовыя сродкі на стypендыі і сацыяльнае забеспячэнне. Для папаўнення шэрагаў навучэнцаў за кошт бяднейшага сялянства патрэбна было яшчэ мець на балансе інтэрнаты, бо па дадзеным на 1927 год 26 з 29 тэхнікумаў знаходзіліся ў гарадах, а таму сялянская моладзь мела патрэбу ў прыстасаваных для жыцця памяшканнях, што выклікала неабходнасць у дадатковым фінансаванні. Задавальненне сацыяльных запатрабаванняў студэнтаў адным з ключавых момантаў дзяржаўнай палітыкі адносна студэнцтва. Важнасць вырашэння гэтай праблемы была выклікана ў першую чаргу тым, што без задавальнення матэрыяльных патрэб студэнтаў і наладжвання іх быта немагчыма было пабудоваць нармальны навучальны працэс, "пралетарызаваных" навучальных устаноў і дабіцца акадэмічнай паспяховасці іх навучэнцаў. Незадаволенасць у матэрыяльным плане прагражала таксама з'яўленнем апазіцыйных у адносінах да савецкай улады настрояў сярод студэнтаў. Першы пасляваенны гады існавання студэнтаў тэхнікумаў, якія не паходзілі з заможных слабаў насельніцтва, можна смела назваць крытычнымі. Студэнты атрымлівалі пайкі ў памеры 17-22 фунтаў мукі. Дзённы рацыён навучэнца ў Беларускам рабочым тэхнікуме ў 1920 – 1921 навучальным годзе склаўся з абеду з заціркі і ¼ фунта хлеба, вярэра была такой жа, снядання не было. У некаторых тэхнікумах не было і гэтага і студэнтам прыходзілася харчавацца ў чырвонаармейцы. Не лепш абсталала справа з інтэрнатамі. У іх не хапала ложкаў і навучэнцы навагалі на голай падлозе ў скучанасці і антысанітарных умовах. Цалкам зразумела, што ў такіх умовах студэнты пачалі хварэць і рызыходзіцца па дамах [13, с.37]. У наступным 1921 – 1922 навучальным годзе сітуацыя крыху палепшылася: быў нязначна павялічаны паёк і з'явілася стypендыя ў памеры 5 чырвоных рублёў у месяц. Значна палепшылася абсталяванне майстэрняў, у якіх студэнты самі пачалі вырабляць мэблю для аўдыторыі, кабінетаў, сталовых і інтэрнатаў. Разам з тым колькасць студэнтаў, якія атрымлівалі гэту невялікую стypендыю была невялікай. Працэнт стypендыятаў у 1923 – 1924 навучальным годзе ў сярэднім раўняўся 30 % [8, л. 130-140]. Паліпшэнне фінансава-эканамічнага становішча краіны дазволіла ўжо ў наступным 1925 – 1926 навучальным годзе давесці забяспечанасць стypендыямі студэнтаў да 50 % ад іх агульнага ліку [4, л. 286].

Пастановай СНК БССР ад 15 мая 1925 года з дзяржаўнага бюджэту былі выдаткаваны сродкі на выплату студэнтам стypендыі не толькі за месяцы вучобы, але і замясця летніх канікул. Важнай дапамогай вучнёўскай моладзі было таксама прадастаўлення ім ільготнага права праезду на чыгуны [3, л. 22].

Не ў менш цяжкім стане ў першай палове 20-х гг. знаходзіліся і выкладчыкі тэхнікумаў. Так, амаль тое ўсю вясну 1921 г. выкладчыкі сярэдніх спецыяльных устаноў не атрымлівалі жалавання, хлебны паёк выдаваўся не рэгулярна, больш за палову выкладчыкаў было вымушана жыць за кошт мясцовага насельніцтва. Паёк працяўнікам асветы ў 1920 – 1921 навучальным годзе раўняўся 1-2 пудам жыта і выдаваўся не рэгулярна [2, л.199].

Цяжкі стан працаўнікоў асветы быў абмеркаваны на пасяджэнні ЦБ КП(б)Б 20 мая 1921 г. Прымаючы пад увагу крайне цяжкія ўмовы існавання і поўную незабяшчэнасць выкладчыцкага персаналу, было прынята рашэнне даручыць Народнаму камісарыату харчавання праводзіць забяшчэненне выкладчыкаў за кошт мясцовых сродкаў праз павятовыя выканаўчыя камітэты. Дэкрэтам СНК БССР ад 15 верасня 1921 г. было ўведзена самаабкладанне насельніцтва на патрэбы адукацыі па ўсёй тэрыторыі рэспублікі [6, л. 6]. З паляпшэннем эканамічнага стану ў краіне, з другой паловы зароботная плата выкладчыкам вылучалася ўжо рэгулярна і была ліквідавана запазчаннасць па зарплате. Тым не менш, не гледзячы на пастаянны рост зароботнай платы выкладчыкаў, праблема іх матэрыяльнага забяшчэнення да канца не была вырашана.

Гады аднаўлення перыяду былі вельмі цяжкімі для сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў рэспублікі. Не хапала падручнікаў, сродкаў на арганізацыю майстэрняў, кабінетаў і лабараторый. Да таго ж заняткі ў тэхнікумах часта спыняліся з-за адсутнасці дроў, матэрыялаў для рамонту памяшканняў. Многія тэхнікумы з-за гэтага прыступалі да заняткаў са значнымі спазненнямі. Шырока было распаўсюджана ў гэтыя гады выкарыстанне адных і тых жа вучэбных памяшканняў, лабараторый рознымі навучальнымі ўстановамі. Зразумела, што усё гэта прыводзіла да спрэчак з-за часу правядзення заняткаў. Тым не менш, такое вырашэнне праблемы дазваляла не спыняць навучальны працэс.

Такім чынам, у надзвычайна цяжкіх умовах пасляваеннай разрухі і складанага грамадска-палітычнага становішча таго часу кіраўніцтву БССР удалося стварыць грунтоўную матэрыяльную базу сярэдніх спецыяльных навучальных устаноў, ластупова, хоць і ў мінімальным памерах, забяшчэць матэрыяльныя запатрабаванні студэнтаў і выкладчыкаў.

Крыніцы і літаратура:

1. Нацыянальны архіў Рэспублікі Беларусь (НА РБ) Ф. 6. – воп. 1. – спр. 124
2. НА РБ Ф. 6. – воп. 1. – спр. 194
3. НА РБ Ф. 6. – воп. 1. – спр. 194
4. НА РБ Ф. 7. – воп. 1. – спр. 265
5. НА РБ Ф. 42. – воп. 1. – спр. 90.
6. НА РБ Ф. 42. – воп. 1. – спр. 118.
7. НА РБ Ф. 42. – воп. 1. – спр. 239
8. НА РБ Ф. 42. – воп. 1. – спр. 1544
9. Народное образование в СССР. 1917 – 1967 / Под ред.: М. А. Прокофьева, П. В. Зиминая, М. Н. Колмаковой и др. – М.: Просвещение, 1967. – 543 с.
10. Новик, Е. К. Деятельность КПБ по развитию народного образования (1926 – 1932 гг.): автореф. дис. ... канд. ист. наук / Е.К. Новик; Ин-т истории партии при ЦК КПБ. – Минск, 1971. – 24 с.
11. Платун, А. Культурнае будаўніцтва да дзесятай гадавіны Кастрычніцкай рэвалюцыі/ А. Платун // Асвета. – 1927. – № 7.
12. Пятилетний план народного хозяйства и культурного строительства БССР на 1928/29 – 1932/33 гг. – Минск: Издательство Госплана БССР, 1929.
13. Фінскі, П. Шлях Гідратэхнікуму да Палітэхнікуму/ П. Фінскі // Чырвоны тэхнік. – Мінск, 1929